

A Qualitative Study of the Consequences of Women's Empowerment in Kerman

Zahra Ghasemzadeh^I, Manouchehr Alinejad^{II}, Hossein Afrasiabi^{III},
Dariush Boostani^{IV}

<https://dx.doi.org/10.22084/csr.2024.29188.2281>

Received: 2024/04/06; Revised: 2024/05/13; Accepted: 2024/06/15

Type of Article: **Research**

Pp: 367-396

Abstract

Empowerment is a process whose goal is the full participation of women in decisions related to their own lives. In this process, women are empowered and their agency is recognized as activists and agents of change. It is a process in which women describe and recreate what they could and could not do before. This empowerment can include measures to improve the status of women through education, increasing awareness, literacy, and training. Women can increase self-confidence to play a role and actively participate in decision-making on various issues of society. Empowerment has a long history in the world, and in Iran, there are activities to empower women. These programs are being implemented in Kerman City as well, but the consequences of these programs have not been given much attention. Therefore, the purpose of this Grounded Theory is to discover and understand the consequences of women's empowerment in the city of Kerman from the point of view of the participants in these programs, and the main issue of the current research is what are the consequences of the women's empowerment in Kerman and what are the consequences of participating in these programs for women. had? To collect data, semi-structured in-depth interviews were used and interviews were conducted with 21 women who participated in the empowerment processes of government organizations and people's institutions in Kerman until reaching theoretical saturation. In addition to theoretical sampling, the sampling method was purposeful and maintained maximum diversity. Then, using open, central, and selective coding, the research findings were extracted. By extracting interviews and performing three stages of coding, 18 sub-categories and 5 main categories were obtained, and the main categories are the consequences of women's empowerment in Kerman city, which are: personal development, life management, financial prosperity, and facing difficulties. continuity and creativity. The core category is also: reproduction.

Keywords: Grounded Theory, Empowerment, Regeneration, Women.

I. Ph.D. student of Sociology of Iranian Social Issues. Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University. Yazd. Iran.

II. Assistant Professor, Department of Cooperation and Social Welfare, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd. Iran (Corresponding Author). **Email:** m.alinejad@yazd.ac.ir

III. Associate Professor, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd. Iran

IV. Associate Professor, Department of Sociology, Shahid Bahonar Kerman University, Kerman. Iran

Citations: Ghasemzadeh, Z., Alinejad, M., Afrasiabi, H. & Boostani, D., (2024). "A Qualitative Study of the Consequences of Women's Empowerment in Kerman". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 13(24): 367-396. <https://dx.doi.org/10.22084/csr.2024.29188.2281>

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_5608.html?lang=en

1. Introduction

The Human Development Report (1995) considers empowerment as one of the four main components of the human development model, the other three components of which are productivity, equality, and sustainability. Empowerment means full participation of people in the decisions and processes that shape their lives. Empowerment is empowering an individual, a group, or a society as a whole so that the members participate in that process, make decisions about it, have access to it, and have the freedom to choose the issues of which they are in the system. Deprived beings, enjoy.

From a historical perspective, the term empowerment was used in connection with the development of society and groups that were marginalized in its framework. The term was first used in 1983 by the International Women's Studies Association, "Power and Empowerment". According to the existing literature in the field of women's empowerment, "employment is the ticket of empowerment". Most of the researchers in the existing texts have mentioned education and employment as key indicators of empowerment. Also, the origin of the concept of empowerment can be attributed to Freire, who emphasized education as a tool for the liberation of marginalized people by challenging social inequalities in Latin America in the 1970s and 1980s. Also, women's empowerment and gender equality is one of the important matters considered in the Millennium Development Goals, in Iran, the role of women and their empowerment has been paid attention to in development programs. In general, the approach of development programs in Iran can be considered to improve the attitude towards women's empowerment. The empowerment of female heads of households has received special attention from the fourth to the sixth program in the field of empowerment, especially its economic aspect.

Therefore, activities have been carried out to empower women, and the main focus of these activities has been to create employment for women, which includes Jihad Agriculture microcredits; He pointed out the empowerment and rehabilitation plans of women heads of the household, the welfare organization and Imam Khomeini's relief committee, the governorate, the municipality, and people's organizations focusing on women and the family. In the city of Kerman, these programs are being implemented to empower women heads of households, women with special conditions, and marginalized women, but the consequences of these programs have received less attention. Therefore, the purpose of this database study is to discover and understand the consequences of women's empowerment in the city of Kerman from the perspective of the participants in these programs.

2. Research Methodology

In the current research, based on the interpretive approach, qualitative methodology was chosen and to answer the goals and questions of the research, the qualitative method of Grounded theory was used, which goes beyond the description, creation, and discovery of a theory, that is, presenting an abstract analytical framework of a process or action or interaction. The participants of this study must all have experienced the considered process and the formulation of this theory can be useful in explaining their practice or provide a framework for future research.

Also, theoretical, targeted, and maximum strategy sampling methods have been used. Therefore, the participants in the research were selected from among the women participating in the empowerment programs of government organizations and non-governmental organizations, and interviews were conducted and semi-structured in-depth interviews were conducted with 21 people until theoretical saturation was reached. In data-based theory, data analysis is done using coding, which are: open coding, axial coding, and selective coding.

3. Discussion

Based on the findings of three stages of coding, 18 sub-categories and 5 main categories were extracted. The main categories are: 1. Personal promotion: women feel a positive change in themselves. 2. Life management: After the challenges that come one after another in life, people do not lose their motivation and try to change their mentality and take control of life. 3. Financial prosperity: After being empowered, women have become financially independent and have earned income. 4. Facing difficulties: Some women have faced these problems several times and have been able to overcome them with the help of others. 5. Continuity and creativity: Women have been progressing, they have used different ways and methods for this progress, they are looking to the future, and at the same time, their growth and progress have been gradual and calm.

Core category: According to the main categories, the core category can be presented under the title of "recreation".

4. Conclusion

According to the findings of the research, the consequences of empowerment are personal improvement, life management, financial prosperity, facing difficulties, connection, and creativity. The extracted core category of recreation means that women have been able to rebuild their lives in the process of empowerment and this change has not only been achieved in terms of well-

being, but as activists and agents of change, they have been able to change their personal and social lives. make changes. As in the approach of gender and development as well as Ritzer's point of view, women are considered activists who are the agents of change, Kabir, Sen, and Lange have considered a prominent role for women's agency in the process of empowerment and this role They consider it important in the changes that occur in their personal and social life. Azimi, Ali-Beigi, and Pop-Zen's research (2022) also emphasize the role of women's agency in empowerment. After the process of empowerment, women grow and improve individually, they find the ability to deal with life's problems, they find the ability to find reasonable solutions for problems and challenges, and on the other hand, They also find the ability to manage their lives besides this, their financial situation improves. In the research of Chek and Corbett (2024), the importance of self-sufficiency or financial prosperity, which is one of the consequences of women's empowerment, is emphasized. Also, the research of Noor, Issa, and Noor (2021) also includes strong decision-making power, fewer problems in movement, autonomy, and financial independence among the consequences of women's empowerment. As in the research of Ehsani-Far, Mohammadi-Ilyasi, and Shahmoradi (2023), empowerment, increasing women's awareness, finding knowledge about their abilities, and providing a platform for social regeneration of women. Therefore, empowering women can be a step toward the development of society, which is mentioned in the research of Panahi (2023), Yasmi et al. (2023), and Adeel, Saber, and Majid (2023).

Acknowledgments

We would like to express our sincere gratitude to the anonymous reviewers of the journal for their constructive suggestions, which have greatly enriched the content of this article.

Observation Contribution

The contributions of all authors to the writing of this article have been equal.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest regarding the content of this article while adhering to publication ethics.

مطالعه کیفی پیامدهای توانمندسازی زنان شهر کرمان

زهرا قاسم‌زاده^I، منوچهر علی‌نژاد^{II}، حسین افراسیابی^{III}، داریوش بوستانی^{IV}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/csr.2024.29188.2281>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۸، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۲/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۶

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۳۶۷-۳۹۶

چکیده

توانمندسازی زنان فرآیندی است که از دهه ۱۹۷۰م. ابتدا در ادبیات دانشگاهی و سپس در جوامع و گروه‌های مختلف مورد توجه قرار گرفت. فعالیت‌ها و برنامه‌های متعددی در دنیا و کشور ایران در جهت توانمندسازی زنان، به‌ویژه زنان سرپرست خانوار، زنان حاشیه‌ای، زنان دارای شرایط خاص ... انجام شده است که هدفشان علاوه بر توانمندشدن زنان، بهبود وضعیت زندگی آنان و خانواده‌هایشان بوده است. محوریت این برنامه‌ها عمدتاً توانمندسازی اقتصادی و مالی زنان و ایجاد کسب و کار برای آنان بوده است. این برنامه‌ها همواره در مرکز توجه سازمان‌های دولتی و مردم نهاد بوده، اما پیامدهای این برنامه‌ها از دیدگاه زنان کمتر مورد توجه قرار گرفته است؛ بنابراین پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و روش داده‌بنیاد انجام شده و هدف آن مطالعه کیفی پیامدهای توانمندسازی زنان شهر کرمان است. به منظور گردآوری داده‌ها از مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته استفاده شده و با ۲۱ نفر از زنانی که در فرآیندهای توانمندسازی سازمان‌های دولتی و مردم نهاد شهر کرمان حضور داشته‌اند تا رسیدن به اشباع نظری مصاحبه انجام شده است. روش نمونه‌گیری علاوه بر نمونه‌گیری نظری، هدفمند و با حفظ حداکثر تنوع بوده است؛ سپس با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی یافته‌های پژوهش استخراج گردید. مقوله هسته عبارت است از: بازآفرینی. هم‌چنین ۱۸ مقوله فرعی و ۵ مقوله اصلی به دست آمد که مقوله‌های اصلی همان پیامدهای توانمندسازی زنان شهر کرمان است که عبارتند از: ارتقای فردی، مدیریت زندگی، شکوفایی مالی، رویارویی با دشواری‌ها، پیوستگی و آفرینشگری.

واژه‌های کلیدی: داده‌بنیاد، توانمندسازی، بازآفرینی، زنان.

I. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

II. استادیار گروه تعاون و رفاه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول).

Email: m.alinejad@yazd.ac.ir

III. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

IV. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

ارجاع به مقاله: قاسم‌زاده، زهرا؛ علی‌نژاد، منوچهر؛ افراسیابی، حسین؛ و بوستانی، داریوش، (۱۴۰۳). «مطالعه کیفی پیامدهای توانمندسازی زنان شهر کرمان». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۲۴(۱۳): ۳۶۷-۳۹۶. <https://dx.doi.org/10.22084/csr.2024.29188.2281>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://csr.basu.ac.ir/article_5608.html?lang=fa

۱. مقدمه

گزارش توسعه انسانی (۱۹۹۵) توانمندی را یکی از چهار جزء اصلی الگوی توسعه انسانی می‌داند. «توانمندسازی» به معنی مشارکت کامل مردم در تصمیمات و فرآیندهایی است که زندگی‌شان را شکل می‌دهد (خاتم، ۱۳۸۹: ۱۳۷). توانمندسازی عبارت است از قدرتمندساختن یک فرد، یک گروه یا یک جامعه به عنوان یک کل، به طوری که اعضا در آن فرآیند شرکت کنند، درمورد آن تصمیم بگیرند، به آن دسترسی داشته و از آزادی انتخاب در موضوعاتی که از آن‌ها در سیستم موجود محروم هستند، لذت ببرند. به طور خلاصه، توانمندسازی زنان، فرآیندی است که فرض موجود درمورد قدرت، کمک، دستیابی و موفقیت در رابطه با زنان را به چالش می‌کشد (چوتیا، ۲۰۲۲: ۵۱-۷۲). از آنجا که زنان نیمی از جمعیت هر جامعه را تشکیل می‌دهند؛ بنابراین توانمندسازی زنان یکی از ابعاد مهم توسعه هر جامعه به شمار می‌رود.

از منظر تاریخی، «توانمندسازی» واژه‌ای است که در سال ۱۹۷۵ م. از ماهیت ادبیات دانشگاهی سرچشمه گرفته است، سپس در جوامع و گروه‌های مختلف، مانند جامعه مددکاری اجتماعی در سال ۱۹۷۸ م. از آن تحت عنوان: «از خدمت به حمایت تا توانمندسازی» استفاده شد. در دهه ۸۰ م. این اصطلاح به طور مکرر در ارتباط با توسعه جامعه و گروه‌هایی که در چارچوب آن به حاشیه رانده می‌شدند، استفاده می‌شد. اولین بار این اصطلاح در سال ۱۹۸۳ م. توسط انجمن بین‌المللی مطالعات زنان، «قدرت و توانمندسازی» استفاده شد. اکثر محققان در متون موجود به آموزش و اشتغال به عنوان شاخص‌های کلیدی توانمندسازی اشاره کرده‌اند (چودریو همکاران^۱، ۲۰۱۹: ۹۵). هم‌چنین خاستگاه مفهوم توانمندسازی را می‌توان به «فریره»^۲ نسبت داد که بر آموزش به عنوان ابزاری برای رهایی افراد به حاشیه رانده شده از طریق چالش برانگیز بودن نابرابری‌های اجتماعی در آمریکای لاتین در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ م. تأکید کرد. ایده توانمندسازی افراد به حاشیه رانده شده برای به دست آوردن مجدد انسانیت از دست رفته خود و دستیابی به انسان‌سازی کامل، با ظهور مفهوم توانمندسازی زنان که از جنبش زنان در دهه ۸۰ م. سرچشمه می‌گیرد، دنبال شد (المامون و حقیه^۳، ۲۰۲۲: ۲). هم‌چنین، توانمندسازی زنان و برابری جنسیتی یکی از موارد مهم در نظر گرفته شده در اهداف توسعه هزاره^۴ است، توانمندسازی زنان به عنوان «ابزاری» برای کاهش فقر، گرسنگی و دستیابی به رفاه کلی خانواده در نظر گرفته می‌شود. مطالعات تحقیقاتی برای کشف تأثیر مداخلات مختلف در حال انجام است که به توانمندسازی زنان کمک می‌کند و زنان را قادر می‌سازد که درمورد زندگی خود تصمیم‌گیری نمایند (دسای و گرگ^۵، ۲۰۲۲: ۱۸۰).

در ایران نیز در برنامه‌های توسعه به نقش زنان و توانمندسازی آنان توجه گردیده است. به‌طور کلی می‌توان رویکرد برنامه‌های توسعه در ایران را هم به سمت بهبود نگرش نسبت به توانمندسازی زنان در نظر گرفت (مومنی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶-۱۱). از برنامه چهارم توسعه، توانمندسازی زنان مورد توجه قرار گرفت؛ به‌ویژه در برنامه ششم توسعه سطوح پیش‌بینی شده در اهداف کمی سند توسعه عبارتند از: شایسته‌سالاری در مدیریت و اداره جامعه؛ ارتقای سرمایه اجتماعی و فرهنگی زنان و خانواده؛ ارتقاء سطح سلامت و بهداشت زنان؛ توانمندسازی زنان آسیب‌دیده و در معرض آسیب؛ افزایش فرصت‌های شغلی زنان در بازار کار؛ افزایش سطح باسوادی زنان؛ تقویت کارکرد خانواده و جایگاه زن در آن (سایت معاونت زنان و امور خانواده ریاست جمهوری). اما در این بین، توانمندسازی زنان سرپرست خانوار توجه ویژه‌ای را از برنامه چهارم تا ششم در زمینه توانمندسازی به خصوص بُعد اقتصادی آن داشته است (زارعی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۳۵).

محوریت اصلی فعالیت‌های توانمندسازی در ایران، ایجاد اشتغال برای زنان بوده است؛ که از آن جمله «طرح ملی حمایت از تشکیل و راه‌اندازی صندوق‌های اعتبارات خرد زنان روستایی و عشایری» جهاد کشاورزی است.^۷ علاوه بر این می‌توان از طرح‌های توانمندسازی و بازتوانی زنان سرپرست خانوار سازمان بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی، استانداری، شهرداری و سازمان‌های مردم‌نهاد با محوریت زنان و خانواده نام برد. در سال‌های اخیر نیز دفاتر تسهیل‌گری در مناطق تحت پوشش، فعالیت‌هایی را در این زمینه انجام داده‌اند. در شهر کرمان نیز این برنامه‌ها در حال اجراست، ولی پیامدهای این برنامه‌ها کمتر مورد توجه قرار گرفته است؛ بنابراین هدف این مطالعه داده‌بنیاد کشف و فهم پیامدهای توانمندسازی زنان شهر کرمان از نظر مشارکت‌کنندگان در این برنامه‌هاست.

پرسش پژوهش: مسأله اصلی پژوهش حاضر این است که پیامدهای توانمندسازی زنان شهر کرمان چیست و مشارکت در این برنامه‌ها چه پیامدهایی برای زنان داشته است؟

۲. مبانی نظری پژوهش

مرور ادبیات نظری موضوع پژوهش به عنوان دانش زمینه‌ای به پژوهشگر کمک می‌نماید. آن‌گونه که «فلیک» می‌گوید: در تحقیق کیفی، شما از اطلاعات و بصیرت‌های مأخوذ از ادبیات موجود به منزله دانش زمینه‌ای استفاده می‌کنید (فلیک، ۱۳۹۰: ۶۵)؛ البته قرار نیست ما از نظریه‌ها برای استنتاج کردن فرضیات خاص پیش از مرحله گردآوری داده استفاده کنیم (چارمز، ۱۳۹۷: ۳۱۰).

۱-۲. رویکرد جنسیت و توسعه

این رویکرد زنان را به مثابه کنشگران اجتماعی تلقی می‌کند؛ بنابراین، ضرورت دارد که تحلیل شود چگونه این نیروهای (سیاسی، مذهبی، نژادی و اقتصادی) به یک‌دیگر پیوند خورده‌اند و روابط جنسیتی را پویا می‌کنند، و در برخی از موارد به تحریک پاسخ‌های ساختاری به جای پاسخ‌های منزوی به منظور ایجاد تشکیلات عقلانی که ممکن است به تقویت اشکال قدیمی و یا جدید بپردازد مبادرت نماید. راه دیگر این که پاسخ‌های فردی می‌توانند از تکانه و توده‌سازی استفاده کنند که منجر به تغییر ساختاری شود. دیدگاه جنسیت و توسعه، دولت را به عنوان عامل مهم ارتقاء آزادی زنان می‌داند (پیت و ویک، ۱۳۸۹: ۲۶۲). این دیدگاه تنها به مسائل زنان بر نمی‌گردد، بلکه به ساخت اجتماعی و سپردن نقش‌های اجتماعی به زنان و مردان و انتظارات مشخصی که جامعه از ایشان دارد نیز ارتباط می‌یابد. این مفهوم هم‌چنین ماهیت مشارکت زنان را در محیط فعالیت اعم از درون و بیرون خانه تحلیل می‌کند و به طبقه‌بندی کار زنان که در آن کار (خانه) نادیده گرفته شده است، دست می‌یازد (الوانی و ضرغامی، ۱۳۸۰: ۱۱).

۲-۲. نایلا کبیر^۸

«کبیر» (۱۹۹۹: ۴۳۷)، توانمندسازی را به عنوان «فرآیندی تعریف می‌کند که طی آن کسانی که از توانایی انتخاب‌های استراتژیک زندگی محروم شده‌اند، چنین توانایی را به دست می‌آورند». برای کبیر، ظرفیت اعمال انتخاب استراتژیک در ابعاد مرتبط منابع، عاملیت و دستاوردها تأثیر می‌پذیرد. عاملیت یک بُعد ذاتی توانمندسازی است و به فرآیندی اشاره دارد که در آن انتخاب‌ها انجام و عملی می‌شود (هامفری^۹، ۲۰۲۲: ۱۴). موضوع توانمندسازی زنان به عنوان عاملیت از جایگاه زنان به عنوان عوامل تغییر و نه به عنوان دریافت‌کنندگان تغییر پدید آمده برای این که واقعاً در نظر گرفته شده و توانمند شده‌اند. عنصر عاملیت زنان را به عنوان بازیگران مهم تغییر در نظر می‌گیرد (الحکیم^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۲: ۴). «منابع» به ابزارهایی اطلاق می‌شود که از طریق آن‌ها عاملیت اعمال می‌شود. منابع در یک اصطلاح اقتصادی تعریف نشده‌اند. در عوض آن‌ها به عنوان امتیاز یا ظرفیت برای تصمیم‌گیری تفسیر می‌شوند. این منابع به طور نابرابر در بین لایه‌های جامعه، از نخبگان سیاسی گرفته تا نخبگان محلی، سازمان‌ها و خانواده‌ها توزیع شده‌اند. رهبران یا افراد قدرتمند می‌توانند از منابع خود استفاده کنند، زیرا آن‌ها اختیار انتخاب دارند. در مقابل، افرادی که به دلیل موقعیت پایین خود از منابع محروم شده‌اند، توانایی محدودی برای انتخاب یا مشارکت در تصمیم‌گیری

استراتژیک دارند. دستاوردها نتیجه عاملیت و به عبارت دیگر توانایی افراد برای داشتن یک زندگی معنادار است (کانیه^۱، ۲۰۲۲: ۸).

۲-۳. آمارتیا سن

در رویکرد قابلیت «آمارتیا سن»^۲، توسعه، فرآیندی بود برای گسترش آزادی‌های واقعی که افراد برای انجام زندگی‌هایی که برایشان ارزش قائل هستند، از آن برخوردار می‌شوند (کانیه، ۲۰۲۲: ۷). زنان دیگر دریافت‌کنندگان منفعل کمک‌های رفاهی نیستند و به نحوی روزافزون هم از طرف مردان و هم از طرف خویش، نقش‌آفرینان فعال تغییر به حساب می‌آیند، یعنی به عنوان معرفین فعال آن نوع دگرگونی‌های اجتماعی که قادرند هم زندگی زنان و هم زندگی مردان را تغییر بدهند. نقش‌آفرینی فعال زنان نباید به هیچ عنوان، اصلاح نابرابری‌های بسیاری را که آفت رفاه آنان است و موجب رفتارهای نابرابر نسبت به آنان می‌شود، تحت الشعاع قرار دهد؛ به عبارت دیگر، نقش‌آفرینی زنان باید شامل رفاه آنان نیز باشد. اگر از سوی دیگر به این موضوع بنگریم، هر تلاش عملی در جهت افزایش رفاه، باید با تکیه بر اختیارات زنان، تغییرات موردنظر را ایجاد می‌کند. با افزایش آموزش و سواد زنان، مرگ‌ومیر کودکان کاهش می‌یابد. این تأثیر از طرق مختلف اعمال می‌شود، اما فوری‌ترین آن اهمیتی است که همواره مادران برای رفاه کودکان خویش قائل‌اند و نیز فرصتی است که در اثر محترم‌شمردن و تقویت آزادی آنان حاصل می‌شود و بر نفوذ آنان بر تصمیم‌گیری‌های خانوار در جهت افزایش رفاه کودکان می‌افزاید. به همین نحو، به نظر می‌رسد که افزایش قدرت زنان تأثیری قوی بر کاهش تبعیض جنسیتی رایج دارد. «سن» در نظریه توسعه به مثابه آزادی توانمندسازی تمامی انسان‌ها را مدنظر قرار می‌دهد. او مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی و پیدایش هنجارهای جمعی را ازجمله پیش‌زمینه‌های توانمندسازی زنان می‌داند. «توانمندسازی زنان از طریق ایجاد فرصت‌های اشتغال، ترتیبات آموزشی، حقوق مالکیت و جز این‌ها، آزادی بیشتری به آن‌ها می‌دهد که موضوعات گوناگونی چون توزیع خدمات درمانی، غذا و سایر کالاها در درون خانوار و نیز ترتیبات کار و نرخ باروری را تحت نفوذ قرار می‌دهد» (سن، ۱۳۸۳: ۵۷۵). از نظر فعالیت‌های اقتصادی نیز، مشارکت زنان تفاوتی عمده ایجاد می‌کند. نتیجه مشارکت زنان در امور اقتصادی، تنها ایجاد درآمد برای زنان نیست، بلکه فراهم ساختن فواید اجتماعی حاصل از ارتقای وضعیت زنان و استقلال ناشی از آن نیز موردنظر می‌باشد؛ بنابراین، مشارکت زنان در امور اقتصادی هم پاداش خود را دارد و هم بر تغییرات کلی اجتماعی تأثیری عمده می‌گذارد (سن، ۱۳۸۳: ۴۲۴-۴۳۴).

۲-۴. سارا لانگه^{۱۳}

از نظر «لانگه»، برای توانمندسازی زنان باید پنج مرحله رفاه، دسترسی، آگاهی، مشارکت و کنترل طی شود. در مرحله رفاه، تغذیه و درآمد مهم است. در این مرحله از توانمندسازی، رفع تبعیض بین زنان و مردان در عرصه‌های اقتصادی مدنظر قرار می‌گیرد. رفاه به عنوان پایین‌ترین سطح توانمندسازی مطرح است و در آن امید می‌رود روند توسعه با دخالت خود، فاصله بین دو جنسیت را در جامعه کم کند. رفاه در اینجا به معنی بهبود در وضعیت اقتصادی-اجتماعی زنان مانند بهبود وضعیت تغذیه، سرپناه یا درآمد و مرحله صفر توانمندسازی است. در مرحله دسترسی، زنان باید به عوامل تولید، کارهای مولد درآمد، خدمات آموزش‌های مهارت‌زا که استخدام و تولید را ممکن می‌سازد و محصول و دسترنج خود دسترسی داشته باشند. در مرحله آگاهی، زنان باید تشخیص دهند که مشکلات آن‌ها ناشی از کمبودهای شخصی‌شان نیست، بلکه نشأت گرفته از نقش‌های جنسیتی مربوط به فرهنگ بوده و لذا قابل تغییر است. طی این پروسه آن‌ها می‌فهمند فقدان جایگاه مناسب‌شان در جامعه و فقدان رفاه‌شان نسبت به مردان بر اثر فقدان توانایی یا سازماندهی یا تلاش آن‌ها نیست، بلکه فقدان نسبی دسترسی زنان به منابع، حاصل اعمال و قوانین تبعیض آمیزی است که اولویت دسترسی و کنترل را به مردان می‌دهد؛ لذا بر اثر این آگاه‌سازی یک تمایل شدید جمعی شکل می‌گیرد تا اعمال تبعیض آمیزی که دسترسی زنان به منابع را محدود و ممنوع کرده است، متوقف کند. آگاهی در این مفهوم به معنای باور داشتن به برابری است. در مرحله مشارکت، زنان در تمام برنامه‌های مربوط به خود شرکت می‌کنند. مشارکت آن‌ها باید با تعداد و شمار آن‌ها در جامعه متناسب باشد. در نهایت، برابری در کنترل به معنی توازن قدرت میان زن و مردان است. کنترل، سطحی از توانمندی زنان است که با ورود به عرصه عمل حاصل می‌شود و به معنی کنترل داشتن آنان بر فرآیند تصمیم‌سازی از طریق آگاهی و بسیج نیروهاست که خود منجر به برابری در کنترل بر عوامل تولید و توزیع منافع می‌شود؛ به این ترتیب، تعادل بین کنترل زنان و مردان به وجود می‌آید و هیچ‌یک بر دیگری مسلط نمی‌شود. هرچه از رفاه به سمت کنترل حرکت کنیم، سطح برابری و به تبع آن سطح توانمندی زنان افزایش می‌یابد (لانگه، ۱۹۹۱: ۳۲-۱۸).

۲-۵. آنتونی گیدنز

«گیدنز» در نظریه ساختاربندی، بحثش را با عاملان (کنشگران) آغاز می‌کند که فعالیت‌ها و نیز زمینه‌های اجتماعی و مادی‌شان را پیوسته بازتاب می‌کنند.

کنشگران هم‌چنین توانایی «عقلانیت» دارند؛ یعنی می‌توانند فراگردهای معمولی را ایجاد کنند که ازطریق آن‌ها قادرند درکی دائمی از دلایل کنش‌هایشان داشته باشند. کنشگران از انگیزش‌های کنش برخوردارند و این انگیزش‌ها نیازهایی را دربر می‌گیرند که شخص را به کنش کردن وامی‌دارند؛ هرچند که واکنش بازاندیشانه و عقلانیت پیوسته در کنش دخیلند، اما بهتر است که انگیزه‌ها را به عنوان زمینه‌های کنش در نظر گیریم. گیدنز از مبحث عوامل به مقوله عاملیت روی می‌آورد، یعنی چیزهایی که عوامل انجام می‌دهند. عاملیت با نیت‌های کنشگران کاری ندارد، بلکه با آن چیزهایی سر و کار دارد که کنشگران در عمل انجام می‌دهند. عاملیت با رویدادهایی سر و کار دارد که یک فرد انجام می‌دهد، هرچه که اتفاق افتاد، ممکن بود اتفاق نیفتد، اگر فرد در تحقق آن دخالت نمی‌کرد. گیدنز بسیار کوشش می‌کند تا عاملیت را از نیت جدا سازد؛ زیرا می‌خواهد این نکته را یادآور شود که کنش‌ها غالباً آن چیزی از کار درمی‌آید که کنشگر نیت کرده است؛ به عبارت دیگر، کنش‌های با نیت غالباً به پیامدهای بدون نیت می‌انجامد. با این همه، گیدنز کنش را به قدرت مرتبط می‌سازد، یعنی کنشگر توانایی دخل و تصرف در امور را دارد؛ به بیان صریح‌تر، کنشگر اگر توانایی دخل و تصرف را نداشته باشد، دیگر یک کنشگر نخواهد بود (ریتزر، ۱۳۸۹: ۶۰۱-۶۰۲).

۳. مروری بر پیشینه پژوهش

مرور پژوهش‌های قبلی می‌تواند در پیشبرد فرآیند پژوهش به پژوهشگر کمک نماید؛ آن‌طور که فلیک اشاره می‌کند: «منظور از مطالعه ادبیات تجربی عمدتاً آن است که بدانید دیگران در حوزه مطالعاتی شما چه می‌کنند، چه مطالعاتی انجام شده، بر چه موضوعاتی تمرکز شده و درباره چه موضوعاتی هنوز تحقیقی انجام نشده است» (فلیک، ۱۳۹۰: ۶۷)؛ بنابراین به منظور آشنایی با پژوهش‌های مرتبط با این موضوع و بررسی دقیق‌تر آن‌ها، در این بخش تعدادی از پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام‌شده با رویکرد کیفی، ارائه می‌گردد.

۳-۱. تحقیقات داخلی

۱- «یاسمی» و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهش «شناسایی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار در حوزه جغرافیایی استان ایلام با رویکرد منطقه‌ای» نشان می‌دهند که مقوله‌های احساس بی‌نیازی، رنجوری، اجبار به خانه‌نشینی، الزام به کار، فراز و نشیب کار، هزینه مسافت، ترس از شکست، فرسودگی تدریجی جسمی روانی، طرد

و حاشیه‌نشینی، بازتعریف جایگاه زنانگی و حمایت برای بقا، برای توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار وجود دارد.

۲- «احسانی‌فر» و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهش «توانمندسازی زنان روستایی از طریق آموزش کارآفرینی؛ یک مرور سیستماتیک» به این نتیجه می‌رسند که در مطالعات مربوط به توانمندسازی زنان، به مبحث کارآفرینی کمتر توجه شده است؛ در صورتی که می‌توان با تلفیق برنامه‌های کارآفرینانه در قالب ترویج افکار نو، علاوه بر آموزش مهارت‌های مرتبط در بخش اقتصادی می‌تواند سبب افزایش آگاهی زنان و در نتیجه پیدا کردن شناخت نسبت به توانایی‌های خود و بستری برای بازآفرینی اجتماعی زنان فراهم نماید.

۳- براساس یافته‌های پژوهش «عظیمی» و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان «الگوی برای توانمندسازی زنان روستایی شهرستان کرمانشاه» اهداف مدل مطلوب توانمندسازی باید شامل تحول در نگرش‌ها و عقاید زنان، توجه به ابعاد مختلف توانمندی، افزایش نقش عاملیت در توانمندی و بهبود ساختار فرصت باشد. برای توانمندسازی زنان اقداماتی شامل: شناسایی وضعیت موجود، آموزش هدفمند و مستمر، تحول در اقدامات حمایتی، بازآفرینی ساختار برنامه‌ریزی، افزایش نقش آفرینان و پشتیبانان، ضروری است که به این ترتیب پیامدهایی چون بازآفرینی نقش‌ها و تعیین مسئولیت‌ها، ارتقای جایگاه اجتماعی و اقتصادی زنان روستایی در جامعه و دگرگونی در طراحی و تدوین برنامه‌های توانمندسازی را در پی خواهد داشت.

۴- «حسن‌پور» و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود، راه‌های توانمندسازی زنان سرپرست خانوار را در سه سطح فرد، خانواده و جامعه؛ شناسایی و دسته‌بندی نموده و راه‌های اصلی و مهم توانمندسازی زنان را: پیش‌گیری و ارتقای سلامت اجتماعی، آموزش تخصصی شغلی، آموزش مهارت‌های زندگی، ایجاد بازار، بازتوانی، دادن تسهیلات، بیمه و خدمات تأمین اجتماعی، ارائه سبد کالا، تخصیص بودجه بیشتر به سازمان‌ها جهت حمایت از زنان و بهبود رفاه فردی تعیین کرده و نشان می‌دهند که راه‌های مبتنی بر توانمندسازی شخصی نسبت به راه‌هایی که مبادرت به توانمندسازی از طریق کمک مستقیم مالی می‌کنند، اولویت بالاتری دارند.

۵- نتایج پژوهش «صیامی» و «ستاری‌وند» (۱۴۰۰) نشان می‌دهد که از میان راهبردهای متنوع در توانمندسازی بانوان سرپرست خانوار در محلات مورد بررسی؛ «گسترش کارگاه‌های کسب و کار زنان»، «ارتقاء انسجام اجتماعی و شبکه روابط بانوان»، «جذب سرمایه‌گذاری و ارائه تسهیلات» و «حمایت از خوداشتغالی زنان»، بیش از دیگر استراتژی‌ها می‌تواند به توانمندسازی مؤثرتر زنان سرپرست خانوار و قدرت‌یابی آن‌ها در تأمین معیشت پایدار و مدیریت مناسب‌تر خانواده‌های آنان کمک کند.

۳-۲. تحقیقات خارجی

۱- «چک» و «کوربت»^{۱۴} (۲۰۲۴) در پژوهش «تصمیم‌گیری عمومی توسط گروه‌های خودیاری زنان و کمک‌های آن به توانمندسازی زنان: شواهدی از بنگال غربی، هند» نشان می‌دهند که گروه‌های خودیاری در بنگال غربی، هویت گروهی را تشکیل داده و از قدرت آن برای اجرای طرح‌های مبتنی بر اجتماع استفاده کردند که شامل: (۱) ایجاد اعتماد، اتحاد و هم‌بستگی بین اعضای گروه از طریق رهبران مؤثر با تأکید بر مشارکت مداوم همه اعضا در فعالیت‌های گروه، (۲) توسعه احساس خودکفایی گروه‌های خودیاری و مشروعیت آن‌ها به عنوان نهادهای تصمیم‌گیری در جامعه خود از طریق یک پروژه خودگردان، (۳) اعمال مشروعیت و توسعه حس اقتدار از طریق سازماندهی حول یک هدف چالش‌برانگیز که به دنبال تغییر رفتار مردانه به نفع زنان بود و تصمیم‌گیری عمومی توسط گروه‌های خودیاری که به طور مشترک کار می‌کنند می‌تواند به توانمندسازی پایدار منجر شود.

۲- پژوهش «عدیل» و همکاران^{۱۵} (۲۰۲۳) در پژوهش «عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان: دیدگاهی از خرده‌وام‌دهی»، یک مدل مفهومی سه‌بعدی از توانمندسازی زنان معرفی می‌کند که جنبه‌های شخصی، رابطه‌ای و اقتصادی توانمندسازی زنان را پوشش داده و بر اهمیت توانمندسازی زنان برای پیشرفت جامعه و توسعه اقتصادی تأکید می‌کند. با ارائه برنامه‌های آموزشی و توسعه مهارت، دولت‌ها، سازمان‌های غیرانتفاعی و بانک‌ها می‌توانند به زنان کمک کنند تا در تلاش‌های کارآفرینی خود موفق شوند. هدف نهایی این است که زنان برای تبدیل شدن به اعضای مؤثر جامعه و بهبود رشد اقتصادی کل کشور توانمند شوند. در کل، مطالعه بر اهمیت سرمایه‌گذاری در توانمندسازی زنان از طریق وام‌دهی کوچک، توسعه مهارت و آموزش برای بهبود وضعیت زنان در جامعه و افزایش مشارکت آنان در فعالیت‌های اقتصادی تأکید دارد، که در نهایت هم به نفع زنان و هم جامعه به طور کل خواهد بود.

۳- یافته‌های «رحمان» و همکاران^{۱۶} (۲۰۲۳) در مطالعه «چالش‌های مردسالارانه برای توانمندسازی زنان در توسعه کشاورزی نئولیبرال: مطالعه‌ای در شمال غربی بنگلادش»، نشان می‌دهد مشارکت زنان در کشاورزی با تأثیرات چشم‌انداز سیاست نئولیبرالی مانند: مکانیزه کردن کشاورزی، کاربری تجاری زمین و نابرابری زمین که هم‌چنان مردسالاری را در کشاورزی تأیید می‌کند، به چالش کشیده می‌شود؛ بنابراین، توانمندسازی زنان می‌تواند به طور مؤثر با اتخاذ سیاست‌های کشاورزی که به طور خاص برای پرداختن به پویایی‌های جنسیتی طراحی شده است، با

تأکید بر مشارکت فعال و نمایندگی معنادار زنان در فرآیندهای تدوین و اجرای سیاست تسهیل شود.

۴- پژوهش «نور» و همکاران^{۱۷} (۲۰۲۱) با عنوان «توانمندسازی زنان از طریق کارآفرینی زنان: مقایسه بین زنان کارآفرین و خانه‌دار در پاکستان»، نشان داد که قدرت تصمیم‌گیری زنان کارآفرین را نسبت به خانه‌داران افزایش داده است؛ با این حال، کارآفرینان زن با مشکلات مختلفی مواجه هستند؛ از جمله کمبود حمایت دولتی، روند پیچیده دریافت وام بانکی، کمبود آموزش کارآفرینی و آگاهی از بازار. حمایت دولتی به جای وام‌های بانکی آسان و قابل دسترس برای زنان نیازمند تقویت اعتماد و کنترل منابع آن‌ها مشابه مردان است. کارآفرینان زن قدرت تصمیم‌گیری قوی، مشکلات کمتر در جابه‌جایی، خودمختاری، استقلال مالی و توانمندسازی دارند.

۵- «گوپتا»^{۱۸} (۲۰۲۰) در مطالعه خود با عنوان «نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توانمندسازی زنان: مطالعات موردی از اوتاراکنند، هند» نشان می‌دهد توانمندسازی زنان از طریق ایجاد سرمایه‌گذاری و کارآفرینی رخ می‌دهد که می‌تواند با آموزش و اطلاعات مناسب به دست آید. انگیزه و رهبری مؤثر به زنان کمک می‌کند تا اعتماد به نفس را به دست آورده و به اهدافشان دست یابند. اطلاعات مناسب درمورد سیاست‌های دولت، ایجاد شبکه با مشتریان، ارتباط با گروه‌های خودیاری و سازمان‌های مردم‌نهاد به آن‌ها در دستیابی به توانمندسازی کمک می‌کند. این مطالعه نشان می‌دهد به جای استفاده از سیاست‌های جدید، تمرکز بر سیاست‌های موجود و بهبود آن‌ها مهم است و سازمان‌های مردم‌نهاد و گروه‌های خودیاری باید بر تأمین معیشت فوری از طریق ایجاد سرمایه‌گذاری یا فعالیت‌های کارآفرینانه تمرکز نمایند که این امر پیامدهای اجتماعی، از جمله اجتماعی شدن بیشتر زنان را به دنبال داشته و آنان باید عادت مشارکت با دوستان و همسایگان برای گسترش سرمایه‌گذاری‌های خود را ایجاد کنند.

۴. روش‌شناسی پژوهش

روش‌شناسی پژوهش حاضر براساس رویکرد تفسیری صورت‌بندی شده است. مواضع تفسیری نوعی نظرگاه یا نگاه نافذ و اثرگذار بر همه ابعاد یک پروژه پژوهشی کیفی ارائه می‌دهند. مشارکت‌کنندگان این پروژه‌های تفسیری، گروه‌های کم‌نمود یا حاشیه‌ای را معرفی و بازنمایی می‌کنند (کرسول، ۱۳۹۴: ۳۸). در پژوهش حاضر، روش‌شناسی کیفی انتخاب گردیده و به منظور پاسخ دادن به اهداف و سؤالات پژوهش از روش کیفی نظریه داده‌بنیاد استفاده شده که فراتر رفتن از توصیف، ایجاد و کشف یک نظریه است، یعنی ارائه یک چارچوب تحلیلی انتزاعی از یک فرآیند یا اقدام یا تعامل. مشارکت‌کنندگان

این مطالعه باید همگی فرآیند مدنظر را تجربه کرده باشند و تدوین این نظریه می‌تواند در توضیح شیوه عمل آن‌ها مفید بوده یا چارچوبی برای پژوهش‌های آتی فراهم آورد (کرسول، ۱۳۹۴: ۸۵-۸۶).

روش نمونه‌گیری: نمونه‌گیری در پژوهش حاضر به صورت نظری، هدفمند و با استراتژی حداکثر تنوع است. نمونه‌گیری نظری هنگامی مهم است که به کشف عرصه‌های نو یا دست نخورده و ناشناخته می‌پردازیم (استراوس و کربین، ۱۴۰۰: ۲۲۰-۲۲۱). نمونه‌گیری هدفمند بدین معناست که پژوهشگر افراد و مکان مطالعه را از این رو برای مطالعه انتخاب می‌کند که می‌توانند در فهم مسأله پژوهش و پدیده محوری مطالعه مؤثر باشند (کرسول، ۱۳۹۴: ۱۵۴). استراتژی حداکثر تنوع، مستلزم این است که پیشاپیش معیاری برای تفکیک محل‌ها یا مشارکت‌کنندگان تعیین کرد و سپس محل‌ها یا مشارکت‌کنندگانی را انتخاب کرد که کاملاً از نظر این معیارها متفاوت باشند (کرسول، ۱۳۹۴: ۱۵۵) و برای گردآوری داده‌ها، از تکنیک مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته استفاده شد.

جامعه هدف و حجم نمونه: مشارکت‌کنندگان در پژوهش از میان زنان حاضر در برنامه‌های توانمندسازی سازمان‌های دولتی و مردم‌نهاد انتخاب و پس از شناسایی، مصاحبه‌ها انجام و تا رسیدن به اشباع نظری، ۲۱ مصاحبه انجام شد.

۴-۱. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در نظریه داده‌بنیاد، تحلیل داده‌ها با استفاده از کدگذاری انجام می‌شود که عبارتند از: کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی. کدگذاری باز، فرآیندی تحلیلی است که با آن مفهوم‌ها شناسایی و ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شوند (استراوس و کربین، ۱۴۰۰: ۱۲۳). فرآیند مرتبط کردن مقوله‌ها به مقوله‌های فرعی «کدگذاری محوری» نامیده می‌شود؛ زیرا کدگذاری در محور یک مقوله صورت می‌گیرد و مقوله‌ها را در سطح ویژگی‌ها و ابعاد به یک‌دیگر مرتبط می‌کند (استراوس و کربین، ۱۴۰۰: ۱۴۶). کدگذاری گزینشی، یکپارچه کردن و پالایش نظریه است (استراوس و کربین، ۱۴۰۰: ۱۶۵). در پژوهش حاضر، فایل‌های صوتی مصاحبه، در نرم‌افزار وورد پیاده‌سازی شد؛ سپس فایل‌ها به نرم‌افزار مکس کیودا^{۱۹} منتقل و کار تحلیل انجام شد.

۵. یافته‌های پژوهش

براساس تجزیه و تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه عمیق با زنان و انجام مراحل کدگذاری، مفاهیم اولیه، مقوله‌های فرعی و اصلی استخراج شد. جدول ۲، مقوله‌های

جدول ۱: اطلاعات و مشخصات جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Tab 1: Information and demographic characteristics of participants (Authors, 2022).

ردیف	نام مستعار	سن	شغل	وضعیت تأهل	تعداد فرزندان
۱	مریم	۴۶	شیرینی‌پزی و پته‌دوزی	متاهل (همسر دوم)	۲
۲	سحر	۳۰	پته‌دوزی	متاهل	۲
۳	زهره	۴۰	کارگاه بافندگی	مجرد (جدا شده از همسر)	۲
۴	شکوفه	۳۸	سوپرمارکت	مجرد (جدا شده از همسر)	۲
۵	نسرين	۳۹	شیرینی‌پزی	متاهل	۱
۶	سمیه	۳۸	شیرینی‌پزی	مجرد	-
۷	سکینه		شیرینی‌پزی	مجرد (جدا شده از همسر)	۶
۸	فاطمه	۳۱	خیاطی	متاهل	۲
۹	مهری	۴۱	خیاطی	متاهل	۳
۱۰	پروین	۴۱	فروش لباس، آرایشگری، بازاریاب مواد غذایی	مجرد (جدا شده از همسر)	-
۱۱	محبوبه	۳۸	تولید وسایل زینتی، مربی پته‌دوزی	مجرد (جدا شده از همسر)	۱
۱۲	عارفه	۳۴	آرایشگاه	مجرد (جدا شده از همسر)	۱
۱۳	نجمه	۴۵	خیاطی، بازاریاب مواد غذایی و راننده اسنپ	مجرد (جدا شده از همسر)	۲
۱۴	راضیه	۴۰	خیاط مؤسسه خیریه	متاهل (همسر زندانی)	۳
۱۵	فرزانه	۴۷	خیاطی، تهیه ترشی، مربا، قاووت و ...	متاهل	۳
۱۶	مهدیه	۴۱	آرایشگاه مراقبت‌های پوستی	مجرد	-
۱۷	سمیرا	۴۳	تهیه سبزیجات در منزل و در تدارک کارگاه	متاهل	۲
۱۸	فرحناز	۵۳	آسیاب قهوه‌سابی	متاهل	۳
۱۹	فریبا	۴۲	خیاطی	مجرد (جدا شده از همسر)	۱
۲۰	اعظم	۴۸	تهیه سبزیجات در منزل	متاهل	۲
۲۱	صدیقه	۵۵	تهیه و فروش سبزیجات	متاهل	۳

استخراج شده از مصاحبه‌های عمیق را نشان می‌دهد. آن‌گونه که جدول نشان می‌دهد پیامدهای فرآیند توانمندسازی زنان شهر کرمان شامل ۱۸ مقوله فرعی و ۵ مقوله اصلی است. مقوله‌های اصلی عبارتند از: ارتقای فردی، مدیریت زندگی، شکوفایی مالی، رویارویی با دشواری‌ها، پیوستگی و آفرینش‌گری که در ادامه به توضیح هر یک از این مقوله‌ها و نقل قول‌هایی از مشارکت‌کنندگان پرداخته می‌شود.

۱-۵. ارتقای فردی

زنان به لحاظ فردی در خود دگرگونی مثبتی را احساس می‌کنند که ناشی از حضور در برنامه‌های توانمندسازی است. می‌توان گفت فرد به نوعی احساس قدرت دارد و از نظر

جدول ۲: مقوله‌های استخراج‌شده از مصاحبه عمیق با زنان (نگارندگان، ۱۴۰۲).

Tab 2: Components extracted from in-depth interviews with women (Authors, 2022).

مقوله هسته	مقوله اصلی	مقوله‌های فرعی
بازآفرینی	ارتقای فردی	جرأت‌مندی
		احساس رضایتمندی
		دگرگونی فردی
		بهبود وضعیت روحی
		احساس آسودگی
		خودباوری
	مدیریت زندگی	نظم‌دادن به زندگی
		بهبود رفاه خانواده
		افزایش کیفیت روابط
		حمایتگری
		بهبود وضعیت ظاهری زندگی
	شکوفایی مالی	استقلال مالی
		کسب درآمد
	رویاری با دشواری‌ها	بازگشت مجدد به زندگی
		گذر از بحران
	پیوستگی و آفرینشگری	خلاقیت و تنوع در کار
		آینده‌نگری
		رشد تدریجی و آرام

روحی بهبودیافته، خود را باور داشته و تاحدودی احساس آسودگی دارد؛ این مقوله، شامل ۶ مقوله فرعی است که عبارتند از: جرأت‌مندی، احساس رضایت‌مندی، دگرگونی فردی، بهبود وضعیت روحی، احساس آسودگی، خودباوری.

- **جرأت‌مندی:** ابراز عقاید، احساسات و افکار خود به دیگران به‌طور مناسب، مستقیم، صادقانه و بدون بی‌احترامی به حقوق دیگران؛ این مقوله به معنی دفاع از حق خود، مقابله با ترس‌ها و سرسختی و کم‌نیارودن در مقابل سختی‌هاست؛ درواقع، جسارت تغییرکردن و قطع رابطه با افرادی است که به‌گونه‌ای مخل آسایش و راحتی فرد است. «محبوبه» می‌گوید:

«یاد گرفتم چه‌طور با مشکلاتم کنار بیام، حلشون کنم، من جرأت پیدا کردم که از حقم دفاع کنم، من خیلی تغییر کردم و

به‌نظرم تغییر انسان سخت‌ترین مرحله تو زندگیه».

- **احساس رضایت‌مندی:** حس آرامشی است که از درون انسان نشأت می‌گیرد، و در زنان توانمند زمانی این احساس آرامش درونی یا رضایت‌مندی شکل گرفته که از داشتن شغل درآمدزا، کار و زندگی، احساس مفید بودن و کمک به همسر احساس رضایت داشته و حتی سعی کرده‌اند به افرادی که دارای وضعیت مشابه آنان هستند نیز کمک نمایند. «ساناز» می‌گوید:

«حسم خیلی خوب شده بود، می‌دیدم تو زندگیم مفیدم و اول زندگی به شوهرم کمک می‌کنم، برام خیلی ارزشمند بود، احساس می‌کردم شوهرم و خانوادش یه جور دیگه به من نگاه می‌کنن».

- **دگرگونی فردی:** تغییراتی که درون فرد رخ می‌دهد و باعث تحول و تغییر در رفتار، احساسات و دیدگاه‌های او می‌شود. این تغییرات می‌توانند بر اثر تجربیات، نیازها، ارزش‌ها، اعتقادات و سایر عوامل رخ دهند. زنانی که به مرحله توانمندی رسیده‌اند تغییراتی در افکار و دیدگاه‌هایشان رخ داده، حتی سبک زندگی‌شان نیز تغییر کرده است و این تغییر عامل پیشرفت آنان بوده، شعور و اعتبار اجتماعی آنان را بالا می‌برد. «مریم» می‌گوید:

«الان دیگه روش زندگیم تغییر کرده، فکرم همون فکر ۵ سال پیش نیست، درسته که این تغییر با سختی همراه بود ولی باعث شد یه تغییر اساسی تو فکر من پیش بیاد».

- **بهبود وضعیت روحی:** زنان پس از توانمندشدن احساس قوی بودن در مقابل سختی‌ها داشته، صبر و تلاش و پشتکارشان افزایش یافته و احساس قدرت و قوی بودن دارند؛ از سوی دیگر، سرسخت شده و اعتماد به نفس و عزت‌نفسشان نیز افزایش یافته و سعی می‌کنند عشق و محبت خود را نثار دیگران کرده و بهترین خود باشند. «شکوفه» می‌گوید:

«از موقعی که کارم شروع کردم سرسخت‌تر شدم و خیلی کم پیش‌میااد عصبی بشم و همیشه سعی می‌کنم بهترین خودم باشم و اعتماد به نفسم خیلی بالا رفته».

- **احساس آسودگی:** زنان توانمند سعی می‌کنند زندگی‌شان در آرامش باشد و آرامشی که کسب کرده‌اند را حفظ کرده، در موقعیت‌هایی که محل آسایش و آرامش‌شان است قرار نگیرند و احساس آرامش درونی دارند. «اعظم» می‌گوید:

«الان دیگه خیالم راحت شده، تو زندگیم به یه آرامشی رسیدم

و حاضر نیستم به هیچ قیمتی این آرامش را از دست بدم».

- **خودباوری:** باور مثبت به خود و باور به توانمندی‌های خود در زندگی است. زنان توانمند به خود باور داشته و سعی می‌کنند اشتباهات گذشته را جبران کرده، از کار و تجربه خود استفاده نموده و در جهت پیشرفت حرکت کنند.

«پروین» می‌گوید:

«خودمم مطمئنم دوباره از جام بلند میشم و خودمو بالا میکشم. تمام سعی و تلاشم می‌کنم که بعد از این همه شکست تو زندگی، دوباره بلند بشم».

۲-۵. مدیریت زندگی

پس از چالش‌هایی که یکی پس از دیگری در زندگی از راه می‌رسند، افراد انگیزه خود را از دست نداده و سعی می‌کنند ذهنیت خود را تغییر داده و کنترل زندگی را در دست بگیرند. یکی از پیامدهای توانمندسازی برای زنان این است که توانسته‌اند روابط خانوادگی خود را بهبود بخشند، به زندگی نظم داده، ظاهر زندگی را حفظ کرده و به رفاه خانواده کمک نمایند و از سوی دیگر نقش حمایتگر را برای همسر خویش نیز داشته باشند. این مقوله شامل ۵ مقوله فرعی است که عبارتند از: نظم دادن به زندگی، بهبود رفاه خانواده، افزایش کیفیت روابط، حمایتگری، تظاهر به زندگی خوب است.

- **نظم دادن به زندگی:** زنان پس از توانمند شدن توانسته‌اند بر روی همسر و فرزندان تأثیر مثبت بگذارند، وضع زندگی را بهبود بخشیده و و نجات بخش زندگی باشند؛ هم‌چنین سرپرستی خانواده را برعهده گرفته و پس از این تمرکز خود را بر روی موفقیت همسر و فرزندان بگذارند.

«مهری» می‌گوید:

«خدا رو شکر بچه‌هام بچه‌های عاقلی هستن و می‌فهمن من بهشون می‌گفتم که من مادر شما نیستم من پدر شما هستم اگر جایی کوتاهی می‌کنم به خاطر اینه که دارم سعی می‌کنم زندگیمو جمع و جور کنم و بچه‌ها درک می‌کردن».

- **بهبود رفاه خانواده:** زنانی که توانمند شده و به درآمد رسیده‌اند، توانسته‌اند ملزومات جدید برای زندگی تهیه کرده، هزینه‌های خانواده و فرزندان را تاحدی برطرف نموده و سعی کرده‌اند محل زندگی بهتر و رفاه بیشتری برای خانواده فراهم نمایند.

«سمیرا» می‌گوید:

«یک‌سالی هست که خیالم از بابت کارم راحت شده، زندگی‌مون بهتر شده، درسته هنوز مستأجریم ولی خب تونستیم یه مقدار وسایل نو برای خونه بخرم، خونه بهتری اجاره کردیم، هنوز اون قدر درآمد ندارم که بتونم پس‌انداز داشته باشم، ولی الان زندگی‌م خیلی تغییر کرده».

- افزایش کیفیت روابط: زنان ضمن جلب حمایت و همراهی همسر برای کارکردن، روابطشان با خانواده، همسر و فرزندان بهبود یافته و به نقطه‌ای رسیده که فرزندان نیز از مادر الگو می‌گیرند.

«مریم» می‌گوید:

«از موقعی که تونستم برای خودم درآمد داشته باشم رابطه‌م با بچه‌هام بهتر شد براشون خرج کردم برای خودم خیلی خرج نکردم، ولی برای بچه‌هام هرچی تونستم خرج کردم از موقعی که کار می‌کنم و درآمد دارم ارتباطم با شوهرم خیلی بهتر شده و شوهرم هم هیچ محدودیتی برای من نداشت».

- حمایت‌گری: افراد در مواجهه با چالش‌ها و مشکلات سعی می‌کنند برای یک‌دیگر حامی باشند، زنان مشارکت‌کننده در پژوهش نیز، سعی کرده‌اند از همسرشان حمایت روانی به عمل آورند، همسرانی که اعتیاد داشتند را برای ترک اعتیاد کمک نموده و پس از آن نیز همراهی‌شان کرده‌اند. هم‌چنین برای همسرانی که کار نداشته‌اند در کنار خود شغل ایجاد کرده و سعی کرده‌اند با این کار همسران احساس وابستگی نداشته باشند.

«فرزانه» می‌گوید:

«من یه خورده سرگرمش می‌کنم مثلاً میرم از روستای شوهرم شیرۀ انگور میارم شوهرم می‌فروشه، سود زیادی نداره، شوهرمو سرگرم می‌کنم، مثلاً لباسایی که می‌دوزم میدم بیره و بیاره؛ برام سودی نداره، سرگرمش می‌کنم، دو تا نیرو گرفتم یه مقدار کارمو بیشتر کردم، شوهرم همین لباسا رو می‌بره و میاره».

- بهبود وضعیت ظاهری زندگی: زنان سعی کرده‌اند با وجود تمام مشکلات و دغدغه‌ها ظاهر زندگی را حفظ کنند؛ به‌طوری‌که در نظر دیگران زندگی‌شان خوب به نظر برسد، دیگران از وضعیت فعلی زندگیشان باخبر نباشند و این کار را سعی می‌کنند با حفظ ظاهر و پوشش خود انجام دهند.

«صدیقه» می‌گوید:

«دوستای شوهرم خبر ندارن که چه کارا کرده و زندگی‌مون چه

جوریه، همیشه سعی کردم جلوی بقیه ظاهرمو حفظ کنم، لباس خودم و شوهر و بچه‌هام همیشه خوب باشه، اگر مراسم بوده اگه شده برم چک بدم لباس بخرم، این کارو کردم که تو جمع خیلی خوب به نظر بیاییم».

۳-۵. شکوفایی مالی

زنان پس از توانمندشدن به رشد و پیشرفت مالی دست یافتند؛ به طوری که از نظر مالی مستقل شده و به درآمد رسیده‌اند. این مقوله شامل دو مقوله فرعی است که عبارتند از: استقلال مالی، کسب درآمد.

- **استقلال مالی:** زنان به درآمد مستقل رسیده و احساس استقلال مالی داشته‌اند، با کارکردن توانسته‌اند به درآمد ثابت برسند، هزینه‌های زندگی را تأمین نموده و بدهی‌های خود را نیز بپردازند.
«فرحناز» می‌گوید:

«من قبلاً کار می‌کردم ولی به این شدت دیگه کار نمی‌کردم.
الانم خداروشکر که بعد از یک سال به درآمد ثابت رسیدم و خیلی خیلی خوشحالم».

- **کسب درآمد:** زنان به درآمد رسیده و سعی می‌کنند از روش‌های مختلف و متنوع درآمدزایی استفاده نمایند، از حضور در نمایشگاه‌ها برای کسب درآمد بیشتر و داشتن هزینه تأمین مواد اولیه استفاده نمایند، برخی نیز توانسته‌اند چند نفر را با خود همراه نموده و در کارشان پیشرفت کنند.
«راضیه» می‌گوید:

«به امید خدا حالا به پولی هر ماه دارم، دم عید میشه یا یه وقتی کسی جهیزیه‌ای چیزی می‌خواد خُب من مشتری بیشتری دارم و به خاطر همین پول بیشتری هم گیرم میاد، خانم... همیشه نمونه کارامو میزازه روی میزش، هر کسی میاد نمونه کارمو می‌بینه، وقتایی هم که نمایشگاه باشه دیگه سرمون خیلی شلوغ میشه».

۴-۵. رویارویی با دشواری‌ها

یکی از پیامدهای توانمندسازی برای زنان، توانایی رویارویی با مشکلات و سختی‌هاست که برخی از آنان چندباره با این مشکلات مواجه شده و سعی کرده‌اند بر این مشکلات

فائق آیند؛ البته در این راه از کمک و همراهی دیگران نیز استفاده نموده‌اند. این مقوله شامل دو مقوله فرعی بازگشت مجدد به زندگی، و گذر از بحران است.

- بازگشت مجدد به زندگی: زنانی که در فرآیند توانمندسازی قرار گرفته‌اند، دوره‌هایی از زندگی‌شان دچار بحران شده و در وضعیت نامناسبی به سر برده، آنان سعی کرده‌اند که این دوران را پشت سر گذاشته و به زندگی بازگردند، در این راه اعضای خانواده به آن‌ها کمک نموده و در مواردی خودشان نیز درخواست کمک و حمایت داشته‌اند، تلاش کرده‌اند زندگی خود را بسازند و در جایی که سرمایه زندگی‌شان در حال نابودی قرار داشته، سعی کرده‌اند بخشی از سرمایه را حفظ نمایند.

«فرزانه» می‌گوید:

«سرمایه زندگی مون داشت از دست می‌رفت و شوهرم اصلاً به فکر نبود قبل از این که تمام سرمایه مون از دست بره؛ پول یه خونه کلنگی رو به زور از شوهرم گرفتم و یه خونه‌ای خریدیم که الانم هست و بعد از ورشکستگی شوهرم اونجا زندگی می‌کنیم که اگر نبود ما نمی‌تونستیم بریم مستأجری».

- گذر از بحران: زنان توانمند دوره‌ای بحرانی را در زندگی داشته، اما سعی کرده‌اند از سختی‌ها و مشکلات عبور کنند، خود را در مقابل دشواری‌ها مقاوم نشان دهند، سختی‌ها را تحمل کرده، در مقابلشان توانا شده و در نهایت بتوانند تنش‌های زندگی را مدیریت نمایند.

«سکینه» می‌گوید:

«تنش‌ها رو می‌تونیم حل کنیم، هرچی کارمون بیشتر پیش میره ما هم قدرت تحمل مشکلاتمون بالاتر میره، بهتر می‌تونیم کارمونو مدیریت کنیم».

۵-۵. پیوستگی و آفرینشگری

زنان به‌طور پیوسته و مداوم رو به پیشرفت بوده، از راه‌ها و روش‌های مختلف در جهت این پیشرفت استفاده نموده، نگاهشان به آینده بوده و در عین حال رشد و پیشرفت آن‌ها تدریجی و آرام بوده و یک‌باره اتفاق نیفتاده است. این مقوله شامل سه مقوله فرعی: خلاقیت و تنوع در کار، آینده‌نگری، رشد تدریجی و آرام است.

- خلاقیت و تنوع در کار: زنان سعی کرده‌اند در کارشان از راه‌ها و روش‌های مختلف برای تنوع بخشی و خلاقیت در کارشان استفاده نموده، سعی کرده‌اند ضمن حفظ کیفیت، مشکلات کارشان را برطرف کرده و اگر در این راه با مشکل مواجه شده یا

توليداتشان بازار مناسبی نداشته، نوع توليداتشان را نیز تغيير دهند.
«سميه» می‌گويد:

«يادمه وقتی می‌خواستيم کلمپه درست کنیم دقیقاً ۲۴ ساعت بيدار بوديم و کار می‌کرديم، خمير همش خراب ميشد، شب تا صبح کنار فراشک ريختيم تا ياد گرفتيم چه کار کنیم، يعنی ما از امروز صبح شروع کرديم به درست کردن کلمپه، همش خمير خراب می‌شد دوباره سعی می‌کرديم و دوباره و دوباره تا به خودمون اومديم ديديم صبح روز بعد شده و ما هم چنان کنار فر نشستيم و نگاه می‌کنيم، خلاصه بعد از ۲۴ ساعت فرمول نهايي دستمون اومد، يه چيزايی رو با هم امتحان کرديم ببينيم چه جوری ميشه، مثلاً يه مدل کيک رو تا سه بار می‌زديم، اگه مشتری نداشتيم از فهرست محصولاتمون حذف می‌کرديم، خلاصه که خیلی سختی کشيديم تا اومديم رو روال ييفتيم».

- **آينده‌نگری:** گسترش افق دید خود و ديدن پشت پرده مسائل، در زمان حال، آينده را ديدن که نتيجه آن، چاره‌اندیشی برای رخدادهای احتمالی است؛ درواقع، زنان برای آينده کاری و هم‌چنين زندگی شخصی‌شان برنامه داشته، سعی می‌کنند پس‌اندازی برای آينده فراهم نموده و از سوی ديگر، تلاش‌شان در جهت ارتقا و پيشرفت است.
«نسرین» می‌گويد:

«بايد برای آينده برنامه داشته باشی و آينده رو ببینی، آينده همين فرداست بايد ببینی چه کار می‌تونی انجام بدی. خودت بايد پيش بری».

- **رشد تدريجی و آرام:** زنانی که در فرآيند توانمندسازی حضور داشته، همواره با دردها و رنج‌هایی در طول زندگی مواجه بوده‌اند که سعی کرده‌اند به اين دردها معنا داده و در جهت پيشرفت‌شان از آن‌ها استفاده نمايند، سعی کرده‌اند در سکوت و زندگی آرام کار خود را پيش ببرند، تعريف و تمجيد ديگران برايشان مهم نبوده و در نهايت به صورت پلکانی رشد کرده‌اند.
«مهديه» می‌گويد:

«من الان به اين رنجش معنا دادم، برادرارم اگر از من زياد حمايت می‌کردن من نمی‌تونستم مستقل باشم، من درد کشيدم و درد کشيدن باعث ميشه که تغيير کنم، آرامش درونی دارم، الان خیلی چيزارو دارم، قبلاً هيچی نداشتم، ولی الان دارم بی‌صدا

زندگی می‌کنم، در آرامش زندگی می‌کنم، الان تعریف دیگران برایم مهم نیست».

- **مقوله هسته:** با توجه به پیامدهای توانمندسازی زنان شهر کرمان می‌توان مقوله هسته را تحت عنوان «بازآفرینی» مطرح نمود. بازآفرینی به معنی آفرینش مجدد و از نو ساختن است؛ بدین معنی که زنان حاضر در فرآیندهای توانمندسازی، پس از توانمندشدن توانایی بازآفرینی و دوباره ساختن زندگی خود را پیدا کرده و سعی می‌کنند رو به پیشرفت باشند.

۶. نتیجه‌گیری

براساس یافته‌های پژوهش پیامدهای توانمندسازی عبارتند از: ارتقای فردی، مدیریت زندگی، شکوفایی مالی، رویارویی با دشواری‌ها، پیوستگی و آفرینشگری. مقوله هسته استخراج شده بازآفرینی است؛ بدین معنی است که زنان در فرآیند توانمندسازی توانسته‌اند زندگی‌شان را از نو بسازند و نه تنها از نظر رفاهی این تغییر حاصل شده، بلکه به عنوان کنشگران و عاملان تغییر توانسته‌اند در زندگی شخصی و اجتماعی‌شان تغییراتی ایجاد کنند. همان‌گونه که در رویکرد جنسیت و توسعه و دیدگاه «ریترز» زنان به عنوان کنشگرانی در نظر گرفته می‌شوند که عاملان تغییرند؛ «کبیر، سن و لانگه» نیز برای عاملیت زنان در فرآیند توانمندسازی نقش برجسته‌ای در نظر گرفته و این نقش را در تغییراتی که در زندگی فردی و اجتماعی‌شان رخ می‌دهد، مهم می‌دانند. پژوهش «عظیمی» همکاران (۱۴۰۱) نیز بر نقش عاملیت زنان در توانمندسازی تأکید دارد. زنان پس از فرآیند توانمندسازی از نظر فردی رشد و ارتقا یافته، توانایی مقابله با مشکلات و سختی‌های زندگی را پیدا می‌کنند، این توانایی را می‌یابند که برای چالش‌ها راه‌حل‌های معقول پیدا کرده و از سوی دیگر، آن‌ها توانایی مدیریت زندگی را نیز دارند و در کنار این‌ها از نظر مالی وضعیت‌شان بهبود می‌یابد. در پژوهش «چک» و «کوربت» (۲۰۲۴) بر اهمیت خودکفایی (شکوفایی) مالی به عنوان یکی از پیامدهای توانمندسازی زنان تأکید شده است؛ هم‌چنین در پژوهش «نور» و همکاران (۲۰۲۱) نیز قدرت تصمیم‌گیری قوی، مشکلات کمتر، خودمختاری و استقلال مالی، از جمله پیامدهای توانمندسازی زنان است. در پژوهش «احسانی‌فر» و همکاران (۱۴۰۱) نیز، توانمندسازی، افزایش آگاهی زنان، پیدا کردن شناخت نسبت به توانایی‌های خود و بستری برای بازآفرینی اجتماعی زنان را فراهم می‌نماید؛ بنابراین توانمندسازی زنان می‌تواند گامی در جهت توسعه جامعه باشد که در پژوهش «پناهی» (۱۴۰۲)، «یاسمی» و همکاران (۱۴۰۲) و «عدیل» و همکاران (۲۰۲۳) به این مسأله اشاره شده است.

۶-۱. پیشنهادها

با توجه به نتایج پژوهش، پیشنهاد می‌شود زنان حاضر در فرآیند توانمندسازی تا رسیدن به مرحله توانمندسازی حمایت‌شده و مشاوره‌هایی جهت راه‌اندازی کسب و کار، بازاریابی و... دریافت نمایند.

سپاسگزاری

از داوران ناشناس نشریه که با پیشنهادهای سازنده خود در غنای مطالب مقاله نقش داشته‌اند، کمال تشکر را داریم.

مشارکت درصدی نویسندگان

مشارکت همه نویسندگان در نگارش مقاله برابر بوده است.

تعارض منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی، اعلام می‌دارند که هیچ‌گونه تعارض و منافع در مطالب این مقاله وجود ندارد.

پی‌نوشت

1. Chutia
2. Choudhry, Abdul Mutalib & Ismail
3. Ferirre
4. Al Mamun & Hoque
5. MDGs
6. Desai and Garg

8. Naila Kabeer
9. Humphrey
10. Al Hakim & et al
11. Konnie
12. Amartia Sen
13. Langwe
14. Cheek & Corbett
15. Adeel, Sabir & Majid
16. Rahman, Huq & Hossen
17. Noor, Isa & Nor
18. Gupta
19. Max qDa

۷. سایت سازمان جهاد کشاورزی <https://rnw.iate.ir/fa-IR/rnw.iate>

کتابنامه

- احسانی‌فر، تهمینه؛ محمدی‌الیاسی، قنبر؛ و شاهمرادی، مهنا، (۱۴۰۱). «توانمندسازی زنان روستایی از طریق آموزش کارآفرینی؛ یک مرور سیستماتیک». پژوهش‌های کارآفرینی و نوآوری، ۱۱(۱): ۲۷-۱۱. https://journal.iransaei.ir/article_168068_7ba7502fa4d303b26875008069fdf574.pdf
- الوانی، سیدمهدی؛ و ضرغامی‌فرد، مژگان، (۱۳۸۰). «نقش زنان در توسعه». تدبیر، ۶۳-۶۶. <http://tadbir.imi.ir/article-1-119-fa.html>
- پناهی، فاطمه، (۱۴۰۲). «توسعه کارآفرینی زنان روستایی؛ چشم‌اندازها و چالش‌ها». جغرافیا و روابط انسانی، ۶(۳): ۵۴۵-۵۶۵. <https://doi.org/10.22034/gahr.2023.421086.1967>
- پیت، ریچارد؛ و هارت ویک، الین، (۱۳۸۹). نظریه‌های توسعه. ترجمه مصطفی ازکیا، رضا صفری‌شالی، اسماعیل رحمان‌پور، تهران: لویه.
- حسن‌پور، اکبر؛ ابطحی، سیدامیررضا؛ عزیزپورلیندی، عبدالصمد؛ و داداشی‌امیر، مژگان، (۱۴۰۰). «شناسایی و اولویت‌بندی راه‌های توانمندسازی زنان سرپرست خانوار». رفاه اجتماعی، ۲۱ (۸۰)، ۸۱-۱۱۵. <https://www.sid.ir/paper/966753/fa#downloadbottom>
- خاتم، اعظم، (۱۳۸۹). توانمندی زنان؛ نقدی بر رویکردهای رایج توسعه. مترجم: فاطمه صادقی و دیگران، تهران: نشر آگه.
- ریتزر، جورج، (۱۳۸۹). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- زارعان، منصوره؛ زارعی، معصومه؛ و هنردوست، عطیه، (۱۳۹۷). «توانمندسازی زنان سرپرست خانوار با تأکید بر برنامه‌های چهارم، پنجم و ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران». زن در توسعه و سیاست، ۶(۲): ۳۱۹-۳۳۸. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2018.246227.1007314>
- سایت معاونت زنان و امور خانواده ریاست جمهوری.
- سن، آمارتیا، (۱۳۸۳). توسعه یعنی آزادی. مترجمه سعید نوری‌نایینی، تهران: نشر نی، نسخه الکترونیک در فیدیبو.
- صیامی، قدیر؛ و ستاری‌وند، ملیحه، (۱۴۰۰). «تحلیل استراتژیک از راهبردهای توانمندسازی زنان سرپرست خانوار در سکونت‌گاه‌های غیررسمی با تأکید بر کارآفرینی مطالعه موردی: محلات انصار و اروند در شهرک شهید رجایی مشهد». زن در توسعه و سیاست، ۱۹ (۳): ۴۰۵-۴۲۷. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2021.321773.1007993>

- عظیمی، نرگس؛ علی بیگی، امیرحسین؛ و پاپ زن، عبدالحمید، (۱۴۰۱). «الگوی برای توانمندسازی زنان روستایی شهرستان کرمانشاه». روستا و توسعه، ۲۵ (۴): ۶۷-۸۶.

<https://doi.org/10.30490/rvt.2021.354399.1354>

- فلیک، اووه، (۱۳۹۰). درآمدی بر تحقیق کیفی. ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.

- مومنی، فرشاد؛ ارضومچیلر، سمیه؛ و هندی دوست، عطیه، (۱۳۹۳). «بررسی وضعیت زنان در برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پس از انقلاب». نشریه زن در فرهنگ و هنر، ۶ (۱:۱): ۲۸-۱. <https://doi.org/10.22059/jwica.2014.51664>

- یاسمی، محسن؛ بهادری جهرمی، ثمین؛ خیری، حسن؛ و دلشاد، عبدالحمید، (۱۴۰۲). «شناسایی مؤلفه‌های توانمندسازی زنان شاغل سرپرست خانوار در حوزه جغرافیایی استان ایلام با رویکرد منطقه‌ای». فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۳ (۵۲): ۱۶۹-۱۸۳. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.366615.3905>

- Abubakar Nazeer Choudhry, R. Abdul-M. & Nur Syakiran Akmal, I., (2019). "Socio-Cultural factors affecting Women Economic Empowerment in Pakistan: A Situation Analysis". *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9: 90-102. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v9-i5/5842>

- Adeel, H., Sabir, R. I. & Majid, M. B., (2023). "Factors Affecting Women Empowerment: A Micro Financing Perspective". *Journal of Entrepreneurship And Business Venturing*, 3. <https://doi.org/10.56536/jebv.v3i1.19>

- Al Hakim, Gh., Bastian, B., L., Yen Ng, P. & Wood, B. P., (2022). "Women's Empowerment as an Outcome of NGO Projects: Is the Current Approach Sustainable?". *Administrative Sciences*, 1-23.

- Al Mamun, M. A. & Hoque, M. M., (2022). "The impact of paid employment on women's empowerment: A case study of female garment workers in Bangladesh". *World Development Sustainability*, 1-11.

- Alavani, S. M. & Zarghami Fard, M., (2001). "The Role of Women in Development". *Studies*, 63-66. <http://tadbir.imi.ir/article-1-119-fa.htm>. (in Persian)

- Azimi, N., Alibeigi, A. H. & Papzan, A., (2023). "A Model for Empowering Rural Women in Kerman-shah County". *Village and Development*, 25(4): 67-86. <https://doi.org/10.30490/rvt.2021.354399.1354> (in Persian)

- Cheek, J. Z. & Corbett, P. E., (2024). "Public decision making by women's self-help groups and its contributions to women's empowerment: Evidence from West Bengal, India". *World Development Perspectives*, 33. doi:<https://doi.org/10.1016/j.wdp.2023.100549>

- Chutia, A., (2022). "Women Empowerment And Its Conceptual Perspectives". *Journal of Positive School Psychology*, 5171-5176.

- Desai, Ch. H. & Garg, R., (2022). "Empowering Women to Make Strategic Life Choices: A Study". *Gender Equity: Challenges and Opportunities; Proceedings of 2nd International Conference of Sardar Vallabhbhai National Institute of Technology*, (pp. 179-190). On performing.

- Ehsani Far, T., Mohammadi Eliasi, Gh. & Shahmoradi, M., (2022). "Empowering Rural Women through Entrepreneurship Education: A Systematic Review". *Entrepreneurship and Innovation Studies*, 1(1): 11-27. https://journal.iransaei.ir/article_168068_7ba7502fa4d303b26875008069fdf574.pdf. (in Persian)

- Flick, U., (2011). *An Introduction to Qualitative Research*. translated by: Hadi Jalili, Tehran: Nashr Ney. (in Persian)

- Hasanpour, A., Abtahi, S. A., Azizpour Lindi, A. & Dadashi Amir, M., (2022). "Identification and Prioritization of Empowerment Strategies for Female Heads of Household". *Social Welfare Research Journal*, 81-115. <https://www.sid.ir/paper/966753/fa#downloadbottom> (in Persian)

- Humphrey, J., (2022). "Promoting Transformational Change through Women's Economic Empowerment: Connecting Men, Masculinities, and Care Work for a More Equitable Future". *School of International Development and Global Studies, University of Ottawa*, 1-66.

- Khatam, A., (2010). *Women's Empowerment: A Critical Review of*

Development Approaches. translated by: Fatemeh Sadeghi et al. Tehran: Nashr Agah. (in Persian)

- Konnie, J. M. (2022). *Smallholder Women Empowerment: The Case of Norwe-Gian Agricultural Pro-Gramme in Senanga, Zambia*. Lusaka: The University of Zambia.

- Langwe, S. H., (1991). "Gender Awerness: the Missing Element in the Third World Development Project". In: W. T. C., *A Chapter of Changing Perceptions: Writing on Gender and Development* (pp. 18-150). OXFAM: OXFAM.

- Momeni, F., Arzroumchilar, S. & Handost, A., (2014). "Evaluation of Women's Status in Economic, Social, and Cultural Development Programs After the Revolution". *Journal of Women in Culture and Art*, 1-28. <https://doi.org/10.22059/jwica.2014.51664>. (in Persian)

- Panahi, F., (2023). "Developing Entrepreneurship for Rural Women: Opportunities and Challenges". *Geography and Human Relations*, 3: 545-565. <https://doi.org/10.22034/gahr.2023.421086.1967>. (in Persian)

- Pitt, R. & Hartwick, E., (2010). *Theories of Development*. translated by: Mustafa Azkia, Reza Safarishali, Ismail Rahmanpur. Tehran: Loye. (in Persian)

- Rahman, Md. M., Huq, H. & Hossen, M. A., (2023). "Patriarchal Challenges for Women Empowerment in Neoliberal Agricultural Development: A Study in Northwestern Bangladesh". *Social Sciences*, 1-16. <https://doi.org/10.3390/socsci12090482>

- Ritzer, G., (2010). *Sociological Theory in Contemporary Times*. translated by: Mohsen Solasi, Tehran: Elmi. (in Persian)

- Siami, Gh. & Sattari Vand, M., (2021). "Strategic Analysis of Empowerment Strategies for Female Heads of Household in Informal Settlements with an Emphasis on Entrepreneurship: A Case Study of An-sar and Arvand Neighborhoods in Shahid Rajai Town, Mashhad". *Women in Development and Policy*, 405-427. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2021.321773.1007993> (in Persian)

- Yasemi, M., Bahaduri Jahromi, S., Khayri, H. & Dalshad, Abdul-H., (2023). "Identifying the components of empowerment of working women heads of households in the geographical area of Ilam province with a regional approach". *Geography (Regional Planning)*, 13(52): 169-183. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.366615.3905>

